

*Ярослав Потапенко
(Переяслав-Хмельницький)
Валерій Ластовський
(Київ)*

ДОСЛІДЖЕННЯ ТІЛЕСНИХ АСПЕКТІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО БУТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВИВЧЕННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ПРАКТИК І УЯВЛЕНЬ В ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті розглядається проблематика висвітлення сексуальних практик і уявлень у сучасній історичній науці в контексті осмислення людської тілесності як особливої категорії історичного пізнання.

Ключові слова: *тілесність, сексуальні практики, історична наука, дискурс, соматичне буття.*

Сексуальність є одним з ключових онтологічних компонентів тілесності людини – саме тому історична аналітика тілесності неможлива без наукового розгляду генези сексуальних практик, еротичних уявлень та ідеалів, залежно від епохи, етносу, релігійних установок чи соціальних і культурних норм. Теза про надзвичайну важливість сексуального життя й ролі еротизованого тіла в історії, постульована від З. Фрейда до М. Фуко, є насьогодні, фактично, однією з базових аксіом соціогуманітаристики. Попри цю обставину, серйозне науково-історичне осмислення сексуальності, її соціокультурних вимірів та впливів на розвиток людини та соціуму розпочалося досить пізно – з публікацією робіт М. Фуко. Подібними міркуваннями, власне, й зумовлена актуальність обраної тематики.

Мета статті – здійснити огляд специфіки дослідження тілесних аспектів соціокультурного буття людини через призму вивчення сексуальних уявлень та практик у історичній науці ХХ – початку ХХІ ст.

Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися в роботах Р. Портера, Р. Мюшамбле, А. Соколова, С. Сланічки, проте ґрунтовний комплексний аналіз досі не здійснено.

За словами авторитетного французького історика, «сексуальність має величезний вплив. У межах певної культури його можна послабити чи, навпаки, перетворити на центральний аргумент у контексті соціальних зв'язків» [14, с. 226]. Але, незважаючи на вагому аргументованість подібного підходу, предметом серйозного історіографічного аналізу сексуальні аспекти людського буття стали досить пізно, у другій половині ХХ ст. Виняток становить фундаментальна тритомна праця німецького вченого Едуарда Фукса (1870-1940) «Ілюстрована історія статевої моралі», вперше видана у Берліні в 1908 р., яка згодом дуже часто перевидавалася в європейських країнах (перший російський переклад зроблено в 1913 р.). Автор вперше в історії, на підставі величезного масиву джерел художнього, літературного, візуального, публіцистичного й частково документального характеру, проаналізував, систематизував і концептуально осмислив у історіософській манері специфіку сексуальної моралі й поведінки трьох епох європейської історії: Ренесанс, «галантна доба» та «буржуазна доба» [19; 20; 21]. Е. Фукс виходив з переконання: історія статевої моралі представляє найважливішу частину історії людства – моральні норми, котрі регулюють інтимне життя епохи, найкраще відображають її дух і сутність. Всі прояви життя так чи інакше пов'язані з сексуальною сферою, адже вона має першорядне значення для існування індивіда й соціуму [21, с. 6-7].

Задовго до М. Фуко німецький історик висловив переконання, що заперечення «одвічних загальнообов'язкових моральних норм», буцім-то «властивих людській природі», є необхідною передумовою «правильного, тобто наукового» пізнання минулого. Невизнання незмінних моральних ідей як «вічного світового закону», обов'язкового для всіх класів, народів і часів, було для Е. Фукса не лише методом, але й необхідною передумовою об'єктивного пізнання

речей і явищ у їхній історичній зумовленості [21, с. 12]. Стверджуючи безглуздість простого накопичення фактажу для точної й об'ємної реконструкції минулого, вчений поставив завдання: встановити зв'язок між інтимною поведінкою, панівними моральними приписами та суспільним буттям людей (по-перше); пізнати закони, якими регулювалася інтимна мораль, і факти, що визначають моральні уявлення кожної з історичних епох [21, с. 13]. Реалізуючи задекларовані завдання, німецький дослідник представив на розгляд читачів масштабну панораму сексуального життя Європи у XV-XIX ст., детально описавши в кожному з трьох томів історичні зміни у ставленні до оголеного тіла, ідеалів фізичної краси й еротичної привабливості, проституції, позашлюбних контактів і подружніх зрад. Чимало уваги також приділено венеричним хворобам, порнографії, зв'язку між модою та еротикою, сексуальному вихованню і тим соціокультурним явищам, котрі сприяли встановленню сексуальних контактів, залицянню та флірту. Задовго до М. Фуко Е. Фукс висловив припущення про те, що в західній цивілізації секс, насправді, не заборонявся та не репресувався, а приховано й неявно заохочувався (стимульований багатьма галузями соціальної практики й «художнього виробництва»). Остання теза є одним з лейтмотивів книги, яка, на жаль, не отримала належної уваги в академічних колах у період свого виходу в світ.

Коли розпочалася «сексуалізація» тіла як ефективного механізму дискурсивного контролю над людьми? На думку Ж. Ле Гоффа, це сталося ще у період раннього Середньовіччя: плоть, котра у християнській доктрині первісно символізувала відповідальність за людство, взяту на себе Христом (догмат Боготілення), поступово зводилася до статусу слабкого, тлінного тіла, а поняття плотського стало синонімом сексуального [12, с. 180]. І. Кучма доводить, що перехід від «архаїчної символіки крові» до аналітики сексуальності у процедурах влади вперше був виразно проілюстрований у творах маркіза де Сада (які започаткували модель стосунків «влада-секс») [13, с. 48].

Тілесно-сексуальна тематика досить часто піднімалася в дослідженнях, пов'язаних зі сферою політичного. Класичною тезою Фрейдівського «пансексуалістського» психоаналізу, екстрапольованого на сферу владних відносин, можна вважати думку про «лібідозну» суть маси, яка прагне ототожнити себе з видатним правителем чи політиком, перейняти його стереотипи поведінки, відчувати його любов і символічно поставити себе на його місце. Маса утворюється з поєднання бажань (прагнень) її членів, кожен з яких воліє максимально наблизитися до лідера – таким чином «лібідо» сублімується в обожнення лідера й сакралізацію влади. Учень З. Фрейда, Вільгельм Райх (1897-1957), в роботі «Психологія мас і фашизм» (1933 р.) продемонстрував зв'язок між фашизмом і сексуальним пригнобленням, адже останнє активізує процес перетворення людей на механізовану й безініціативну масу. Тоталітарна держава репресує сексуальні потяги, витісняє їх у підсвідоме – так формується «рабська» психологія нездатного до опору індивіда. Демократія, за В. Райхом, навпаки, пов'язана з розкріпаченням сексуальної поведінки й природною реалізацією «лібідо» [16, с. 29].

Хорошим прикладом означеного підходу може слугувати контроверсійна праця-двотомник французького історика Патріка Бессона «1940-1945. Еротичні роки», яка сьогодні є забороненою на його батьківщині [2]. Вчений зініціював публічну дискусію навколо досить делікатної теми – явища так званої «горизонтальної колаборації» в окупованій гітлерівськими військами Франції. Історик намагався дати чесну відповідь на питання, чому так сталося, що після звільнення країни від гітлерівської окупації близько 2 тисяч французьких жінок були страчені за сексуальні зв'язки з німцями, а близько 20 тисяч пережили ганебно-принизливу процедуру т.зв. «ніжного обезголовлення» (публічне побриття голови). До того ж, за підрахунками П. Бессона, понад 200 тисяч дітей у Франції було народжено саме від окупантів. Ось як висловлює своє розуміння і бачення трагічної ситуації дослідник: «Після звільнення міста чи населеного пункту першим офіційним актом було бриття жіночих голів. Таким чином ніби відновлювалося право народу карати своїх жінок за недостойну сексуальну поведінку. Їм ніби нагадували, що їх тіло належить Франції, і французьким чоловікам, – і це, по суті, відповідало ідеології колабораційного режиму Віші. «Вішісти» вважали, що сексуальна нерозбірливість жінок – пляма на репутації нації, а ті, хто звільняє країну, «відмивають» ці

плями. Це ніби ритуальне обмивання. Після обстригання багатьох жінок саджали у міські фонтани й поливали струменями води, ніби змиваючи «бруд» з їхніх тіл. Це втілювало ідею очищення нації» [2, с.124]. Вчений стверджує, що покарані жінки, по суті, стали цапами-відбувайлами за гріхи пригнобленої нації, символами загальнонаціонального приниження («Вони символізували Францію, але Францію-зрадницю, яка зігнулася перед ворогом, піддалася на щедрі обіцянки окупантів») [2, с.124].

Яскраво описуючи безтурботно-відчайдушну атмосферу «сексуального безумства», що охопило Французьку республіку в першій половині 1940-х рр., автор підняв низку складних і дуже «незручних» тем, за що зазнав нищівної критики на батьківщині. Ганебна поразка французів у 1940 році, на думку П. Бессона, принизила їх у ментальному й соціокультурному аспектах, занурила в ситуацію «еротичного шоку». Змушені жити поруч одне з одним протягом 5 років, французи і німці використовували секс у якості «зброї війни та засобу виживання». Французькі військовополонені, розміщені в таборах на німецькій території (близько двох мільйонів опинилися в такій ситуації), статеві стосунки з німкенями часто сприймали як спосіб символічно помститися за приниження полону. Часто ці чоловіки знали або, принаймні, здогадувалися, що вдома їхні дружини й подруги зав'язували тісні стосунки з німецькими вояками (або і взагалі з будь-ким), щоб хоч якось зводити кінці з кінцями, вижити в ситуації голоду, безробіття й тотального дефіциту продуктів харчування [2, с.146].

Історичні дослідження, проведені «на стику» історії тілесності й сексуальності та гендерного підходу, іноді дають доволі цікаві й неординарні результати. Зокрема, С. Жеребкін, вивчаючи сексуальну поведінку та «гендерні політики ідентичності» в Україні козацької доби, прийшов до висновку про «гомосексуальну природу Січі», де гармонія «найвищої духовної близькості воїнів-козаків» вимагала вбивства і зґвалтування жінки (як ритуального взірця мужньої поведінки), а також наявності соціального прошарку «опущених» (євреї, поляки, мусульмани та інші «чужі») [10].

Тематика, пов'язана з сексуально-еротичними аспектами людського буття, дедалі активніше розробляється прихильниками історико-антропологічного підходу. Широкої популярності на Заході набула робота Робера Мюшамбле «Оргазм і Захід», видана в 2005 р. у Франції [14], в якій обґрунтовується теза-лейтмотив: боротьба між індивідуальним лібідо та суспільними ідеалами стала причиною потужної сублімації під культурним прикриттям – цей процес остаточно закріплено в XVII ст., й саме він виявився визначальною причиною загальної динаміки Європи (оскільки відображав потребу відновити рівновагу свідомості, репресивно придушеної церковними інституціями). Закономірності та особливості формування індивідуального -я, суб'єктивності в європейському мисленні автор ставить у пряму залежність від сублімації еротичних поривань як «основи оригінальності нашого контингенту від часів Відродження» [14, с. 8-9].

Коллективна сублімація, підживлювана індивідуальним сексуальним утриманням, на думку французького вченого, стала причиною агресивного динамізму європейців на світовій арені – насамперед, це стосується країн-колонізаторів на кшталт Англії та Франції [14, с. 34]. Встановлення самоконтролю над тілесними пристрастями під впливом пуританської моралі й законів капіталістичного ринку призвело до формування «економії лібідо», котра виявилася хорошим «трампліном» для потужного піднесення Заходу від часу Великих географічних відкриттів. Полемізуючи з М. Фуко, Р. Мюшамбле доводить, що моральний і суспільний контроль над тілесністю та сексуальністю індивіда, нав'язування почуття провини за «непристойну» поведінку та пригнічення лібідо дали «несподівано позитивні» наслідки і приносили суспільству відчутний матеріальний зиск – нагромадження енергії; «еротична недорікуватість перетворюється на потаємний рушій людських вчинків.., пожвавлює соціальну гру» [14, с. 11]. «Пакт тілесного», утворений під дією вказаних чинників, лежить в основі західної цивілізації. «Відкриття сексуальності», висловлює припущення історик, призвело до «сексуальної революції» 1960-х рр., котра сформулювала нову суспільно-політичну логіку розвитку Заходу, ґрунтовану на взаємодії трьох фундаментальних процесів: одночасне послаблення впливу християнства; «жіноча революція», яка зруйнувала багатівкове

патріархальне домінування; переорієнтація світової політики з питань матеріального прогресу на права і свободи індивіда. Всі вони, по суті, є наслідком «сексуальної революції» [14, с. 52].

Сучасна українська дослідниця Ніла Зборовська, реалізуючи у практичній площині гасло Г. Вайта про «возз'єднання» літератури з історією, здійснила проект «психоісторії новітньої української літератури» [11]. Оперуючи категоріями психоаналізу, компаративістики та психоісторії, Н. Зборовська стверджує, що більшовицька влада брутально втручалася в статеве життя громадян, адже статеве мало підкорятися «класовим інтересам». «Герої революції», сповнені садистських імпульсів та хворобливих амбіцій, проектували на жінку власні перверсії, мали втіху від сексуального приниження її; їхня сексуальність – агресивно-жорстока, садомазохістська, розгнужано-хтива і сповнена тяжких невротичних комплексів і розладів (секс розглядався ними як садистська помста жінці). «Комунівська Україна ототожнюється в літературі з проституткою», «образ проститутки» стає символічним заміником України й «національного материнського суб'єкта», – до таких висновків приходять дослідниця, вважаючи, що «національний ерос» у 1930-ті рр. під тиском російського імперського «садомазохістського психотипу» деградував до повної втрати здатності любити і «батьківського коду мужності», хронічних психотичних розладів, депресивно-інфантильних, маніакально-параноїдних станів, тривоги переслідування, підозрілості й численних фобій [11, с. 312-319].

У гнітючій атмосфері «російсько-імперської садомазохістської брутальності» в жіночій психіці активізується потяг до вбивства та хтивої сексуальності як «психічна інфекція»: «феміністична романтика війни обертається реальною мілітаризованою проституцією і маскулінізацією жінки (нарощування в її психології садистського імпульсу, що веде до страшного прозріння національного суб'єкта» [11, с. 316]).

У багатьох роботах 1990-х рр. помітна тенденція до аналізу сексуальних уявлень через призму трансформації образів чоловічого тіла, репрезентованих мистецтвом, масовою культурою або ідеологією. Так, Алекс Поттс [8] та Ральф Трумбах [9] проаналізували, яким чином у XVIII ст. викристалізувалася нова естетика маскуліної тілесності (паралельно до утвердження поняття гомосексуаліста як «третьої статі», альтернативного образу «іншого»). Французький історик Жорж Моссе, дослідивши зв'язок між сексуальністю й політичною історією, простежив алгоритм деградації античного ідеалу благородної мужності до андрогінного образу стилю «унісекс» [6]. Вчений детально відтворив послідовні етапи цього культурно-історичного й образно-символічного процесу в контексті генези західної цивілізації: відродження давньогрецького ідеалу стрункого, впевненого в собі атлета в естетиці класицизму XVIII ст. – м'язисті тіла представників буржуазії, хоробрих, сильних духом і здатних до самоконтролю (напротивагу «плебейській тваринності» та аристократичному «звироднінню») – мужні та привабливі постаті «благородних колонізаторів», котрі взяли на себе «тягар білої людини» (протиставлені «диким», сексуально нестримним тілам тубільців) [6].

У кінці XIX ст., як зазначає Ж. Моссе, в моду увійшов образ зманіженого й розбещеного декадента-богемника, схильного до девіантної поведінки, – реакцією був феміністський рух, представниці якого намагалися «очоловічити» власні тіла через одяг, зачіски, розкуті манери репрезентації себе в соціумі.

З іншого боку, на хвилі політичної радикалізації й популярності тоталітарних ідеологій з'явився протилежний ідеал тілесності у формі «нової суперчоловічої мужності» [15, с. 303], що в ньому перепліталися «сталеві м'язи», готовність до самопожертви, войовнича агресивність і незламність у боротьбі: вольові пролетарські чоловіки, «стахановці», популяризовані радянським агітпропом – і семантично споріднені з ними «білокурі бестії» нацистської пропаганди.

Сексуальна тематика доволі широко представлена у роботах авторок-феміністок, проте, здебільшого, у зв'язку з сексуальним насиллям з боку чоловіків, заохочуваною маскулініним дискурсом проституцією, порнографією та пластичною хірургією або стосовно «патріархального» контролю над жінкою, який здійснюється, головним чином, через нагляд за сексуальністю й репродуктивним потенціалом. У першу чергу, сюди варто віднести праці Р. Прінгл, Д. Скаллі, К. Девіс та Л. Бірк. Відома представниця «історії жінок» С. Бордо,

деконструюючи й розвінчуючи сексистські стереотипи, поширені в історіографічному дискурсі Заходу, поставила за мету в роботі 1993 р. «продемонструвати, що вплив певних культурних уявлень та ідеологій (дискримінаційних щодо жінки – Я.П.), яким піддавані не тільки чоловіки, але й жінки..., зберігається. Жінки та дівчата часто сприймають цю ідеологію і звинувачують себе в тих небажаних спробах і сексуальних домаганнях, жертвами котрих стають. Вони викликають відчуття незручності за нашу жіночність, сором за наші тіла й відразу до себе» [1, с. 9].

Проблематика, пов'язана з історико-політичними тлумаченнями сексуальності, все частіше стає спільним полем дослідницького інтересу представників постколоніальних і феміністичних студій. А. Соколов наводить приклад критичного розвінчання расистських стереотипів про «примітивну» сексуальність і «мавпоподібність» чорношкірих жінок, здійсненого П. Нетто на сторінках «Європейського журналу жіночих студій» (2005 р., том 12). Історик описав випадок з т. зв. «готтентотською Венерою» (Сарою Бартман), привезеною до Лондона в 1810 р. для демонстрації «потворної» зовнішності «дикуна- монстра». Після смерті Сари у 1815 р. її тіло анатомував лікар Куве, який «дегуманізував її, порівнював з орангутангом, і тим робив внесок у формування стереотипу про те, що всі африканці ближчі до тварин, аніж до людини» [17, с. 204]. В такий спосіб, за словами П. Нетто, в медичному й етнографічному дискурсах конструювалася «правда» про сексуальність «чорних»: «Примітивні» геніталії готтентотських жінок виступали в європейському колоніальному дискурсі вираженням «примітивних» сексуальних апетитів... Візуальними засобами підкреслювалася «відмінність» жіночої негритянської сексуальності, позиціонованої як антитеза до європейської сексуальності та норм цивілізованості» [17, с. 205]. Подібні стереотипи імперсько-расистського світогляду нав'язували рецепцію чорношкірих жінок як хтивих і сексуально невгамовних. С. Бордо коментує ситуацію наступним чином: «Уявлення про всіх чорних чоловіків як потенційних гвалтівників за природою паралельно урівноважувалося стереотипним поглядом на чорних жінок як аморальних Іезавелей, що їх жодним чином неможливо по-справжньому згвалтувати, – адже гвалт передбачає замах на особисту сором'язливість, котрої вони (чорні жінки – Я.П.) зовсім не мають» [1, с. 9].

Значної популярності на Заході на початку 1990-х рр. набула книга-бестселер Рей Теннехіл «Секс в історії» (1989 р.), написана в руслі історико-антропологічного підходу з активним застосуванням міждисциплінарного принципу: до уваги було взято, окрім суто історичних, дані біохімії, генетики, фізіології, психоаналітики, соціології. Американська дослідниця, задекларувавши грандіозне за масштабами завдання – показати розвиток сексуальних стосунків між людьми та їх наслідки в соціальній та моральній сферах у найширшому історичному контексті, – відтворила панораму сексуальних традицій та звичаїв у найбільших світових цивілізаціях протягом усієї історії людства. Проаналізувавши відображення сексуальної тематики в літературі, теології, образотворчому мистецтві й навіть архітектурі, Рей Теннехіл спробувала пояснити, яким чином секс, тілесні потяги та сексуальність впливали у різні періоди на розвиток цивілізації: які суспільно-політичні наслідки мали трансформації сексуальності та уявлень про неї; в яких соціокультурних контекстах питання сексу набували «непропорційної» важливості; який зв'язок між гендерними стереотипами й домінуючими сексуальними традиціями в соціумі; яких змін зазнавали інтерпретації людської тілесності в залежності від панівних у той чи інший період дискурсів та моделей сексуальності [18].

Даючи доволі оригінальні, а іноді й цілком несподівані відповіді на ці та інші питання, авторка стимулювала пошук наукового інтересу до вищезначеної тематики. До числа неординарних висновків можемо віднести, наприклад, тезу про те, що здобуття жінкою сексуальної незалежності в 1970-х рр. призвело до «раптових і жорстких потрясінь» для чоловіків, котрі почали втрачати контроль над собою, зневірилися у своїх фізичних достоїнствах і масово переключалися на відео-порнографію й автоеротизм [18, с. 394].

Проблематика тілесності та сексуальності була предметом пильної уваги і в тих історичних працях, котрі присвячувалися вивченню порнографії як соціокультурного явища.

Так, Лінн Хант, розглядаючи появу перших порнографічних текстів з-під пера філософів-вільнодумців як різновид світоглядного протистояння інтелектуалів-картезіанців усталеним теологічним догматам та приписам, – називає ці тексти «вмістилищем філософських ідей», що стали «містком між тілом і душею»: сексуальні практики, в них описані, оприявлювали не так «розпусту», як справжню природу тогочасних соціальних зв'язків [4, с. 30]. Дослідниця відзначала, що порнографія як «література непокори» розвивалася одночасно з новим науковим дискурсом у 1650-1690 рр. (і в тісному взаємозв'язку з ним), – саме тоді у великих містах Заходу почалася інтенсивна еволюція соціальних контактів: існування ставало більш автономним та індивідуальним і це викликало гостру потребу «концептуалізувати тіло та простір», аби глибше усвідомити буття людини [4, с. 10-11]. Після Французької революції 1789 р., котра «загострила смак доби до сексуальності», накладі порно-видань суттєво зросли, набувши промислових масштабів і заповонивши, як наслідок, весь континент. «Межі пристойності» під цим тиском виявилися розширеними, сексуальність довелося активно запроваджувати до медичного, філософського та природничо-наукового дискурсів [4, с. 302-304].

У подібному дусі міркував і Майкл Дженнер, стверджуючи, що однією з головних цілей порнографії, котра украй несподівано з'явилася в Європі у середині XVII ст., був опір владі та встановленим нею правилам («Ерос повстав супроти конформізму») [5, с. 21]. За словами Жана-Луїса Фландріна, за порнографічною літературою вже в кінці XVII ст. закріпився важливий культурний статус, адже вона парадоксальним чином була породжена суворістю політичної, моральної та релігійної цензури. Попри цю обставину (або саме завдяки їй), порнографічні тексти, здобуваючи велетенську популярність у найширших суспільних колах, «реабілітували» у свідомості європейців тілесність, чуттєвість та еротизм [14, с. 156]. Окремі автори навіть припускають, що головним поштовхом до популярності автобіографічного жанру та народження західного індивідуалізму став саме сплеск порнографічної літератури (а не публікація «Сповіді» Ж.-Ж. Руссо) – читаючи псевдо-зізнання «відвертих одкровенень повії, розбещених молодиків або дияволізованих злочинців», смакуючи їхні пригоди, пересічний обиватель починав краще усвідомлювати власне -я, тілесні потреби та сексуальні нахили [14, с. 197-198].

Взявши до уваги напрацювання вище згаданих авторів, Робер Мюшамбле прийшов до висновку: дискредитувавши владу й довівши її неспроможність слідкувати за дотриманням законів, порнографія у XVIII ст. перетворила гонитву за тілесними задоволеннями на своєрідний «обов'язок» як для чоловіків, так і для жінок – стриманості вікторіанської доби передувала епоха «неймовірного гедонізму» [14, с. 173]. Але поряд з цим постала й інша тенденція: дискурс тіла, стаючи дедалі більше світським, гнучко адаптувався до нової суспільно-політичної ситуації, щоб посилити домінування чоловіків у сексуальній та шлюбній сферах. Обґрунтування підпорядкованої ролі жінки починають шукати не в теології, а в новостворених медичних текстах, покликаних довести необхідність субординації «слабкої» статі перед «сильною» [14, с. 181-183].

Контроль над тілом і сексуальністю та його роль у становленні західної культури та цивілізації – ще одна доволі активно розроблена в історичній науці тема. Слідом за Мішелем Фуко, в 1980-1990-х рр. до неї зверталися Ентоні Флетчер, Робін Фокс, Жан-Луї Фландрін, Рендольф Трамбах, Теодоре Тарчіло, Людміла Йорданова. Британський історик Рональд Персалл ще в 1969 р. писав про те, що у вікторіанську добу медицина вельми зухвало почала зловживати довірою неосвічених вихідців з пролетарського середовища й поступово перетворюватися на «новий різновид релігії» [7, с.54]. Його американський колега Салдер Гілман в роботі 1989 р. детально продемонстрував усі етапи процесу, в ході якого медицина у XIX ст. набула фактичної монополії на все, що хоч якось стосувалося тіла, та оголосила сексуальність сутністю, небезпечною для здоров'я, котру слід жорстко контролювати [3]. Вчений схильний вважати, що теоретики медицини й фізіології лише надали «наукового» вигляду поглядам тогочасної буржуазії на сексуальність [3, с. 9].

Вікторіанська «стурбованість тілом», страх перед еротичною чуттєвістю викликали до життя «патологічно хворобливий вимір сексуальності» [14, с. 231], призвели до серйозних

психічних травм і фрустрацій і серед жінок, і серед чоловіків; масового характеру наприкінці XIX ст. набуло поширення неврозів, садизму, педофілії та мазохізму, – подібні висновки можна кваліфікувати як «спільне місце» історичних праць, присвячених дослідженню контролю над тілом та сексуальністю в Європі XIX – початку XX ст. (до «психоаналітичної революції», що її, власне, цей нав'язливий контроль і спровокував). Сексуальність ототожнювали з духовною деградацією, фізіологічною неповноцінністю та психічними збоченнями, – історики кінця XX – початку XXI ст. вбачають у цьому вияв «колективного медичного неврозу», ґрунтований на перманентній тривозі та всеохопному страхі перед сексуальністю [14, с. 242].

Підсумовуючи огляд специфіки історичного аналізу сексуальності в її найрізноманітніших проявах у другій половині XX – на початку XXI ст., можемо констатувати, що переважає тенденція репрезентації цього різновиду тілесної чуттєвості в якості соціокультурного конструкту, який постійно пристосовується до домінуючих в суспільному просторі владних дискурсів, семантичних кодів та поведінкових моделей. Тілесність, осмислена через призму сексуальності, також визначається як історично-, семіотично- та культурно маркована, позбавлена якоїсь певної «природної очевидності» або незмінної «істини тіла».

Феномен тілесності сьогодні постає як об'єкт поліепістемного інтегрального осмислення, до якого прикута увага величезної кількості фахівців з найрізноманітніших галузей знання. Процес історіописання, вивільняючись із «пут» структурного аналізу, деконструктивістських «демистифікацій», дискурс-аналізу, «зацикленості» на мові історичного нарративу як «основі основ» і гонитві за резонансними теоретичними новаціями, – прямує дедалі очевидніше у напрямку до актуалізації проблем, пов'язаних із соматичною та психосоматичною тематикою. Серед тем, котрі сьогодні становлять основу історичних досліджень на Заході, домінують ті, що прямо чи опосередковано пов'язані з тілесністю: сексуальність, масові вбивства, хвороби, їжа, одяг, напої, історія медицини і контрольо-репресивних установ, злочинність, перверсії та девіантність, гендерні стосунки, індивідуальні й колективні психокомплекси, травматичний досвід індивідуального та «колективного» тіла тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Bordo S. *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body* / S. Bordo. – California: University of California Press, 2004. – 398 p.
2. Buisson Patrick. *1940-1945: Annees erotiques. – Tome 1.* / Patrick Buisson. – Vichy ou les infortunes de la vertu / Patrick Buisson. – Paris: Editions Albin Michel, 2008. – 572 p.
3. Gilman S. L. *Sexuality: an Illustrated History. Representing the Sexual in Medicine and Culture from the Middle Ages to the Age of AIDS* / S. L. Gilman. – New York: Wiley, 1989. – 423 p.
4. Hunt L. *The Invention of Pornography: Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800* / L. Hunt. – New York: Zone Books, 1993. – 298 p.
5. Jeanneret M. *Eros rebelle. Litterature et dissidence a L'ere classique* / M. Jeanneret. – Paris: Seuil, 2003. – 292 p.
6. Mosse G. *The Image of Man: the Creation of Modern Masculinity* / G. Mosse. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 567 p.
7. Pearsall R. *The Worm in the Bud: the World of Victorian Sexuality* / R. Pearsall. – Londres: Weidenfeld and Nicolson, 1969. – 334 p.
8. Potts A. *Flesh and the Ideal: Winckelmann and the Origins of Art History* / A. Potts. – New Haven: Yale University Press, 1994. – 294 p.
9. Trumbach R. *Sex and the Gender Revolution. Volume 1: Heterosexuality and the Third Gender in Enlightenment London* / R. Trumbach. – Chicago: University of Chicago Press, 1998. – 528 p.
10. Жеребкин С. Сексуальность в Украине: гендерные «политики идентичности» в эпоху казачества / С. Жеребкин // *О муже(N)ственности: Сб. статей.* – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – С. 224-242.
11. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури / Н. Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 498 с.
12. Колесник М.В. Телесность массовой культуры: дисс. на соискание учёной степени канд.

- философ. наук: спец. 09.00.13 – «Философия и история религии, философская антропология, философия культуры» / М. В. Колесник. – Омск, 2007. – 163 с.
13. Кучма І.Л. Канон тіла в західноєвропейській культурі / І. Л. Кучма // Магістеріум. – К.: Стилос, 2000. – Вип. 5: Культурологія. – С. 41-49.
 14. Мюшамбле Р. Оргазм і Захід / Р. Мюшамбле. – К.: Темпора, 2011. – 444 с.
 15. Портер Р. Переосмислена історія тіла / Р. Портер // Нові перспективи історіописання / За ред. П. Берка. – К.: Ніка-Центр, 2004. – С. 285-317.
 16. Райх В. Психология масс и фашизм / В. Райх. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 342 с.
 17. Соколов А.Б. История тела: предпосылки становления нового направления в историографии / А. Б. Соколов // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – М., 2009. – Вып. 26. – С. 190-211.
 18. Тэннэхилл Р. Секс в истории / Р. Тэннэхилл. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1995. – 400 с.
 19. Фукс Э. EROTICA. Буржуазный век. Конвейер удовольствий / Э. Фукс. – М.: Изд-во Диадема-Пресс, 2001. – 800 с.
 20. Фукс Э. EROTICA. Галантный век. Пиршество страсти / Э. Фукс. – М.: Изд-во Диадема-Пресс, 2001. – 800 с.
 21. Фукс Э. EROTICA. Ренессанс. Буйство плоти / Э. Фукс. – М.: Изд-во Диадема-Пресс, 2001. – 800 с.

Потапенко Я., Ластовский В. Исследование телесных аспектов социокультурного бытия через призму изучения сексуальных практик и представлений в исторической науке XX – начала XXI вв.

В статье рассматривается проблематика освещения сексуальных практик и представлений в современной исторической науке в контексте осмысления человеческой телесности как особой категории исторического познания.

Ключевые слова: телесность, сексуальные практики, историческая наука, дискурс, соматическое бытие.

Potapenko Y., Lastovsky V. The research of bodily aspects of social and cultural life through the prism of the study of sexual practices and ideas in history of XX - beginning of XXI century.

The article deals with the problems of coverage of sexual practices and ideas in modern historical scholarship in the context of understanding human corporeality as a special category of historical knowledge.

Keywords: corporeality, sexual practices, historical science, discourse, somatic being.

Одержано 12.11.2012